

Др Владимир Серјевић¹

НОРМАЛНА ЦЕНА И ЗАКОН ВРЕДНОСТИ
- развој схватања и суштине

Апстракт

Аутор овде разматра проблем суштине нормалне цене и закона вредности у различитим историјским облицима робне производње и у различитим тржишним структурама. При томе, даје конкретан допринос решавању овог проблема. Он истиче да у примарној расподели националног дохотка и друштвеног вишка вредности није присутан само један принцип (пре свега, принцип: на једнаке капитале - једнаки профити). Има и других принципа, које појединачно наводи. Сви они указују на основне елементе нормалне цене, као и на то како се ти елементи утврђују.

Кључне речи: *нормална цена, закон вредности, принцип и примарне расподеле.*

I

Нормална цена је категорија објективне теорије вредности и цена. Она показује основу формирања тржишних цена. Присутна је на тржишту слободне конкуренције. Такође, и на тржишту ограничене конкуренције, где је њена суштина нешто другачија.

Општа дефиниција нормалне цене гласи: то је величина која се јавља као гравитациона тачка кретања тржишних, тј. стварних цена.

Веома јасно, нормалну цену на тржишту слободне конкуренције дефинисао је З. Пјанић. Он каже: "Равнотежна или нормална цена представља по дефиницији цену која просечном произвођачу у свакој врсти производње осигурава једнак економски положај са истим таквим произвођачем у било којој другој производњи, па ће под претпостављеним условима, тј. кад је дата покретљивост фактора производње и кад нема супротног дејства друштвених акција, одступања стварних цена од нормалних довести до померања рада и средстава друштвене репродукције из врста производње у којима су цене испод нормалних, тј. у којима је положај произвођача мање

---

¹ *ваљредни професор Правног факултета у Нишу*

повољан, према онима у којима су цене изнад нормалних, тј. у којима је економски положај произвођача повољнији".² У овој дефиницији истиче се да је нормална цена гравитациона тачка кретања стварних, тржишних, цена (да је то равнотежна цена) и да је то величина која просечне произвођаче у свакој врсти производње доводи у једнак економски положај.

За нормалну цену на тржишту ограничене конкуренције може се рећи да је то само гравитациона тачка кретања стварних, тј. тржишних цена.

На тржишту слободне конкуренције, код продаје роба по њиховим нормалним ценама, има произвођача који се налазе у бољем или лошијем економском положају у односу на положај просечног произвођача. Слично важи и на тржишту ограничене конкуренције. И овде има произвођача који се налазе у бољем или лошијем економском положају од оних који своје производе реализују по наведеним ценама. Та неједнакост њиховог економског положаја мора бити субјективно условљена - различитом способношћу да врше економију свог рада.

Тенденција изједначавања тржишних цена робе са њеном нормалном ценом позната је у економској теорији као закон вредности. То име приписује му се из следећих разлога. Прво, зато што је тржишна вредност првобитни облик нормалне цене (карактеристична је у простој, тј. мануфактурној робној производњи). И друго, зато што је вредност основни фактор цене, односно прометне вредности.

У ствари, цена је појавни облик вредности. Ако робни произвођачи сами обављају робни и новчани промет, имамо да је сума робних вредности једнака суми произвођачких робних цена. Но, пошто се промет одвија у посебним делатностима (у трговини и банкарству), то је сума робних вредности једнака збиру произвођачких робних цена, трговачке цене рада и банкарске цене рада. У овом случају, сума произвођачких робних цена мања је од суме робних вредности за износ трговачке и банкарске цене рада; овај износ надокнађује се из вишка вредности.³

Закон вредности је основни закон размене. Многи га сматрају и основним економским законом. Пре свега, због тога што је

---

² Др Зоран Пјанић (и др.): *Специфична цена производње и стварне цене у привреди Југославије 1964 - 1968*, ИДН, Београд, 1971, стр. 47.

³ Сагласно томе, имамо и да је сума робних вредности једнака суми нормалних цена. Односно, да су робне вредности једнаке збиру произвођачких нормалних цена, трговачке цене рада и банкарске цене рада.

продаја робе најтежа фаза у процесу репродукције. У овој фази друштво врши признање (тј. верификацију) употребне вредности и вредности појединих роба.

У даљем тексту биће речи пре свега о схватањима и суштини нормалне сене - у различитим развојним условима.

II

Нормална цена у облику тржишне вредности јавља се само у простој и манифактурној робној производњи. То истиче и Ф. Енгелс. "Једном речи: Марксов закон вредности има општу важност, уколико економски закони уопште важе, за читав период просте робне производње, дакле до оног времена када у овој настаје модификација наступом капиталистичке форме производње. До тога времена гравитирају цене у правцу вредности одређених Марксовим законом и осцилирају око тих вредности, тако да се, у границама које се могу занемарити, просечне цене дужих периода, непрекиданим насилним спољним поремећајима, утолико више поклапају са вредностима уколико проста робна производња долази до пунијег процвата. Марксов закон вредности има, дакле, економски опште важење за раздобље које траје од почетка размене која претвара производе у робе до петнаестог века нашег рачунања."⁴ У капиталистичкој, социјалистичкој и савременој робној производњи она је присутна у другачијим облицима.

Тржишну вредност једне робе чини збир два елемента. Први је просечна цена коштања свих произвођача ове робе. А други, просечан вишак вредности; он се утврђује тако што се износ зарада (тј. вредност утрошене радне снаге) по јединици производа конкретног произвођача помножи са општом стопом вишка вредности и подели са 100.

Утврђивање другог елемента тржишне вредности указује на то како, према ком основу, се врши расподела створеног и реализованог вишка вредности у друштвеној производњи. Он се, овде, расподељује према принципу: на једнаке износе утрошене вредности радне снаге (тј. најамнина) - једнаки износи вишка вредности. Овај принцип расподеле у сагласности је са пореклом вишка вредности. Њега стварна радна снага у вишку радног времена; он је сразмеран вредности утрошене радне снаге па га према тој вредности треба и расподељивати.

Међутим, овде се мора имати у виду и следеће. Производ, а тиме и вишак вредности, не може се добити без употребе и постоја-

---

⁴ Карл Маркс: *Капитал III*, Просвета, Београд, 1977, стр. 747.

ног капитала. Због тога је робни произвођач, власник предузећа, првенствено заинтересован да се створени и реализовани вишак вредности у друштвеној производњи расподељује према принципу: на једнаке капитале - једнаки износи вишка вредности. Овај принцип није у противуречности са претходно поменутиим. Али само у простој робној производњи. Односно у мануфактурној робној производњи, где је органски састав капитала приближно исти у свим производним делатностима. У оваквој производњи са расподелом вишка вредности према вредности утрошене радне снаге, остварује се и његова расподела према износу предујмљеног капитала.

Теоријски став да робни произвођачи у крајњем случају продају извесну робу по њеној тржишној вредности, заснива се на имплицитној претпоставци да они сами обављају робни и новчани промет.

III

У капитализму превладава машинска производња, где је органски састав капитала објективно различит. Са расподелом друштвеног вишка вредности према вредности утрошене радне снаге, овде се не би истовремено остваривао и принцип: на једнаке капитале - једнаки износи вишка вредности (тј. профита). Тај принцип има приоритет у примарној расподели. К. Маркс истиче: "С друге стране, не подлеже никаквој сумњи да у стварности, не узимајући у обзир небитне и случајне разлике које се међусобно изравнавају, не постоји нити би могла постојати различитост просечних профитних стопа за различите индустријске гране, а да не укине читав систем капиталистичке производње".⁵ Он се, дакле, мора остваривати. Његово остваривање обезбеђује нормална цена са другачијом садржином. К. Маркс је назива ценом производње.

Ову цену једне робе чине два елемента: просечна цена коштања свих произвођача ове робе и просечан профит. Други елемент (просечан профит) израчунава се тако што се износ предујмљеног капитала по јединици производа конкретног произвођача помножи са општом профитном стопом и подели са 100.

Ако се робе у капитализму продају по својим тржишним вредностима, све делатности и сви произвођачи не могу остваривати профит по истој профитној стопи. Индивидуалне профитне стопе су у овом случају различите. Долази до конкуренције између делатности и предузећа, тј. алокације капитала, која доводи до формирања опште профитне стопе и цена производње појединих роба.

---

⁵ Исто, стр. 132.

У Марксовој анализи цене производње присутне су имплицитно следеће претпоставке. Прва је, да робни произвођачи сами обављају робни и новчани промет. На ову претпоставку указује његово схватање и истицање профита као преображеног, односно реализованог вишка вредности - при чему се трговачка и банкарска цена рада не помињу. Такође, и његов став да је на нивоу свих производних грана збир цена производње произведених роба једнак збиру њихових вредности. Друга, да у цени коштања нема елемената вишка вредности (као што су: таксе, царине, закупнина и др.). И трећа, да нема друштвене потрошње (сав профит, тј. вишак вредности, припада капиталисти). Или, ако је има, да се средства за њу обезбеђују само путем пореза на добитак (профит) према јединственој стопи.

IV

Два основна развојна облика социјализма приказују се под именима - административни и самоуправни. Робна производња у њима била је значајно различита.

У административном социјализму економска самосталност и економска одговорност робних произвођача биле су тек у развоју. О текућој и проширеној будућој репродукцији предузећа бринула је држава. Требало је, пре свега, да робни произвођачи повећавају обим производње и да смањују трошкове производње по јединици производа (тј. цене коштања). Тежило се развоју само конкуренције робних произвођача унутар гране.

Цене је одређивала држава. На бази одређених стандарда (норматива) она је најпре уврђивала цену коштања производа. А затим, додавала обрачунати износ вишка вредности. О томе - шта треба да служи као основа за расподелу друштвеног вишка вредности на поједине производе (а тиме и на поједина предузећа и делатности) - постојала су различита мишљења. У литератури се најчешће наводе: вредност утрошене радне снаге, цена коштања, као и износ фиксних и циркулирајућих фондова.⁶ Овим основима треба додати државну политику развоја и потрошње. Цене нису доводиле произвођаче различитих роба у једнак економски положај; у ствари, то овде и није било нужно.

Самоуправљање радника најпре је уведено у социјалистичкој Југославији, где је достигло и највиши степен свог развоја. Због тога карактеристике робне производње у овој земљи заслужују по-

---

⁶ Види, *Иван Максимовић: Политичка економија социјализма, Савремена администрација, Београд, 1989, стр. 190 - 200.*

себну пажњу. Такође, и схватања економиста о суштини нормалне цене.

Овде су робни произвођачи имали знатно већу економску самосталност и економску одговорност. Централизоване фондови углавном су били укинута. Брига о репродукцији пренета је на предузећа. Била је дозвољена не само конкуренција робних произвођача у оквиру гране, него и робних произвођача различитих делатности. Сразмерну расподелу друштвеног фонда рада требало је да врше робни произвођачи руководећи се максимирањем дохотка. За највећи број производа цене су формиране слободно, држава је вршила само евиденцију и контролу цена.

Југословенски економисти су разматрали нормалну цену као величину која се формира на тржишту слободне конкуренције. Просечни робни произвођачи и поједине делатности налазиће се у једнаком економском положају - само када се робе продају по својим нормалним ценама. То је био основни захтев приликом дефинисања ове величине.

Најпре је дефинисана доходна цена.⁷ И то, као збир два елемента: просечних материјалних трошкова производње, тј. трошкова средстава за производњу просечног произвођача, као и просечног дохотка. А затим, и специфична цена производње, коју чине следећи елементи: просечни материјални трошкови производње, просечни бруто лични дохоци и просечна акумулација.⁷ Наведени елементи (изузев првог) утврђивани су на следећи начин. Просечан доходак тако што су ангажована средства за производњу и ангажовани новододати рад изражен бројем запослених условних радника (у ствари, ангажовани елементи производње) множени са општом доходном стопом и дељени са 100. Затим, просечни бруто лични дохоци тако што су утрошени часови текућег рада (условног радника) по јединици производа конкретног произвођача множени са разломком где је у бројиоцу садржана сума нето личних доходака и издвајања за друштвену потрошњу, у друштвеној производњи, а у имениоцу број утрошених часова текућег рада (условног радника) у тој производњи. И најзад, просечна акумулација тако што је износ предујмљеног капитала по јединици производа конкретног произвођача множен са општом стопом акумулације и дељен са 100.

Ове нормалне цене (доходна и специфична цена производње) не омогућавају остваривање принципа расподеле друштвеног вишка вредности - на једнаке капитале, једнаки износи профита. Са

---

⁷ Види, др С. Дабчевић (и др.): *Проблеми теорије и праксе робне производње у Југославији*, Информатор, Загреб, 1965.

њима, од овог принципа се одустало. У економској анализи сицијалистичке робне производње вишак вредности није био више централна друштвено-економска категорија, то је овде био доходак.

Како, према којим основама, треба да се врши примарна расподела националног дохотка у условима социјалистичке самоуправне робне производње? То је било основно питање на које су економисти тражили одговор. Аутори наведених цена сматрали су да оне полазе од основних интереса робних произвођача (који се пре свега изражавају у остваривању и максимирању дохотка) и да их у просеку доводе у једнак економски положај. Суптилнија анализа, накнадно, показала је да оне не могу бити основи формирања цене на тржишту. Првенствено, због тога што се део дохотка намењен друштвеној потрошњи није обрачунавао и расподељивао на одговарајући начин. У ствари, према одговарајућој основици, тј. оном делу дохотка који остаје робном произвођачу (за акумулацију и за личну потрошњу запослених). Доходна цена, још и због тога што није омогућавала остваривање принципа појединачне расподеле: за једнаки квантитет и квалитет рада - једнака зарада.

V

Износ националног дохотка служи за задовољавање три врсте потрошње: личне, инвестиционе и друштвене. Средства за сваку од ових врста потрошње налазе се у међузависности са одређеним величинама у појединим предузећима и делатностима. Она су сразмерна са тим величинама. Тако, средства за личну потрошњу запослених сразмерна су квантитету и квалитету текућег рада. А средства за акумулацију, износу предујмљеног капитала (ово још важи за средства резервних фондова и средства која добијају власници капитала). Док су средства за друштвену потрошњу, сразмерна средствима која остају у предузећима и робним делатностима за личну потрошњу и за акумулацију. Део који присваја друштвена заједница и део који остаје робним произвођачима и робним делатностима чине целину дохотка. Њихов однос (тј. сучељавање) утиче на ефикасност привређивања и на друштвено-економски развој, па је нужно да биде стално изражен и у центру пажње.

Може се, према томе, закључити да се у расподели националног дохотка и вишка вредности на поједина предузећа и делатности морају уважити следећи принципи: 1) за исти квантитет и квалитет рада - иста зарада, 2) на једнаке износе капитала - једнаки износи средстава за акумулацију и 3) на исту суму средстава за личну потрошњу и акумулацију - исти износ издвајања за друштвену потрошњу. У овом случају, нормалну цену (јединице) једне робе

чини збир четири елемената: материјалних трошкова производње просечног произвођача, просечног износа нето зарада запослених, просечног износа акумулације и просечног износа издвајања за друштвену потрошњу. Они треба да се утврђују на следећи начин. Просечни износ нето зарада запослених - тако што ће се утрошени часови текућег рада (условног радника) по јединици производа конкретног произвођача помножити са разломком - где је у бројиоцу садржан износ остварених нето зарада запослених у друштвеној производњи, а у имениоцу утрошени часови текућег рада (условног радника) у тој производњи. Просечан износ акумулације - као у случају специфичне цене производње (тако што ће се износ предујмљеног капитала по јединици производа конкретног произвођача помножити са општом стопом акумулације и поделити са 100). И просечан износ издвајања за друштвену потрошњу - тако што ће се износ нето зарада и акумулације по јединици производа конкретног произвођача помножити са општом стопом издвајања за друштвену потрошњу и поделити са 100.

Управо приказана нормална цена својствена је робној производњи савременог плуралистичког друштва у условима тржишта неограничене конкуренције.

У случају ове цене, поједина предузећа и делатности могу утврђивати свој економски положај пре свега на основу: индивидуалног и општег коефицијента личних доходака (зарада) који изражавају њихове износе по једном часу ефективног радног времена (условног радника), индивидуалне и опште стопе акумулације, те индивидуалне и опште стопе издвајања за друштвену потрошњу. Наравно, и на основу индивидуалних и општих материјалних трошкова производње по јединици робе. Стопе издвајања средстава за друштвену потрошњу (индивидуална и општа стопа) на први поглед изгледају мање важне за утврђивање економског положаја робних произвођача, с обзиром да ова средства припадају држави и да она ради остваривања одређених циљева често води политику диференцираних пореских стопа. Но, оне су врло значајне, због тога што утичу на тражњу и развој појединих делатности.

VI

Данас нема потпуног либерализма у економији. Перфектно тржиште узима се само као теоријски модел, а у стварности је присутно тржиште ограничене конкуренције. На том тржишту има више основа формирања цена. Као величине према којима цене гравитирају уочавају се: монополска цена, цена најбољег произвођача (лидера) и договорна цена која задовољава најлошијег произво-

ђача у одређеној групи. (Појава диференцијације производа и цена не доводи у питање ову констатацију.)

Формирање монополске цене може се посматрати у два случаја: у случају када се роба производи на нивоу потреба и у случају када је њена производња мања од потреба. У првом случају цена покрива трошкове производње и обезбеђује произвођачу натпросечни добитак. Обим производње повећава се у мери пораста броја потрошача. А у другом, обезбеђује му максимални добитак; то је она цена на клизној скали при којој долази до изједначавања граничних трошкова и граничног прихода.⁸ Обим производње код ове једнакости сматра се оптималним. Монополисти имају бољи економски положај од немонополисаних предузећа.

Код олигопола, цену новог производа на тржишту формира водећи произвођач (лидер) - на нивоу при коме долази до изједначавања његових граничних трошкова и граничних прихода (дакле, као и монополиста). Остали произвођачи прихватају ту цену прећутно, тј. неформално. Они се налазе у неповољнијем економском положају. У ствари, њихов обим производње је мањи, а просечни трошкови виши. Због тога остварују мањи добитак (профит).

Цене стандардних роба (чија је производња освојена и развијена) формирају се у договору између произвођача. Предмет договора су и: стандарди за утврђивање појединих елемената цене, обим производње појединих артикала, као и услови продаје. Договорена цена задовољава најлошијег произвођача. Ова цена заслужује посебну пажњу, с обзиром да је највећи број производа стандардизован и да се они могу производити у количинама које задовољавају реалне потребе. Она представља збир следећих елемената: материјалних трошкова производње најлошијег произвођача, просечног нето износа зарада запослених, просечног износа акумулације и просечног износа издвајања за друштвену потрошњу - наравно, све по јединици производа. Задња три елемента утврђују се као у случају нормалне цене својствене робној производњи савременог плуралистичког друштва у условима неограничене конкуренције.

Нормална цена на тржишту ограничене конкуренције треба да обезбеђује следеће. Ако се код њеног утврђивања полази од најлошијег произвођача - програмирање обима производње, опстанак свих произвођача извесне робе и остваривање многих елемената реализоване вредности према истим стандардима. Или, ако је то

---

⁸ *Види, Paul A. Samuelson: Економија, Савремена администрација, Београд, 1969, стр. 516.*

цена најбољег произвођача (лидера) - освајање и повећање производње извесне робе у више предузећа на бази нормалне конкуренције (уз уважавање економских принципа) и развоја одређених стандарда. У случају монопола, она треба да обезбеђује склад понуде и тражње и оптимално коришћење капацитета.

У каквом је економском положају конкретни произвођач или конкретна делатност (у односу на друге), то се може утврдити помоћу инструмената који су наведени приликом разматрања нормалне цене у робној производњи савременог друштва под претпоставком тржишта слободне конкуренције.

Неједнак економски положај робних произвођача мора бити субјективно условљен, различитом индивидуалном способношћу да врше економију свог рада. Томе, као и остваривању наведених функција нормалне цене мора доприносити држава. И то, тако што ће: утврђивати опште услове привређивања; чувати економску стабилност (пре свега, преко стабилности девизног курса, каматне стопе, те паритета цена и куповне моћи новца, преко уравнотеженог платног биланса, као и преко високе запослености), при којој се робни произвођачи у највећој мери окрећу економији рада; јачати конкуренцију на тржишту (поред осталог и укључивањем земље у међународну поделу рада); уједначавати понуду и тражњу; као и спречавати предузећа да остварују приход и добитак мимо рада.

Vladimir Serjević, LL.D.

NORMAL PRICE AND LAW OF VALUE - comprehension and essence development

The author discusses in this paper the problem of the essence of normal price and law of value in the conditions of different historical forms of commodity production and in the circumstances of different market structures. The economic theory has distinguished numerous normal price forms: functional price, manufacturer's price, income-based price, specific production cost, and so on. Their definitions represented an evolution in the comprehension of the market pricing fundamentals. However, none of these prices is generally accepted. For this reason, they arouse interest of researchers as starting points for studying.

On the basis of a complex and profound analysis, the author gives a concrete contribution to the solution of the aforementioned problem. He brings to the attention the fact that only one principle is not present in the primary distribution of the national income and social surplus value (first of all, the principle: equal profits to equal capitals). There are also some other principles that should be taken into consideration. They are separately quoted in this paper. All of them point out the basic elements of the normal price and show how to define them.

Key words: normal price, law of value, primary distribution principles.